

Патерналистичка понашања албанских влада према Албанцима у Југославији током 20. вијека

УДК 342.51(496.5):323.1(497.1=919.83)

Др *Борђе Борозан*

У кризним ситуацијама током овог вијека југословенско-албански односи били су најчешће конфликтни. Разлог за то су упорни покушаји албанске стране да оствари великоалбански национални пројект територијалне и етничке Албаније, који захвата дијелове југословенске, грчке и македонске територије. Због сталне опсједнутости тим прагматичним захтјевом, чини се, треба упорно доказивати политичким и научним круговима у свијету да су планови, идеје и програми о тзв. Великој Албанији у протеклим деценијама били, и да остају, разлог за неспоразуме и сукобе који оптерећују и спутавају сваки покушај да се нормализују односи између Југославије и Албаније.

Аутор је у чланку, због актуелности савремених збивања на Балкану и чињенице да су југословенско-албански односи у 20. вијеку обиљежени упорним настојањем влада у Тирани да се интернационализује питање Косова и Метохије и положаја Албанаца у том региону, на основу релевантних извора и литературе, укратко објаснио понашање албанских влада у вези с тим питањем.

На почетку 20. вијека Косовски вилајет, у чијем су саставу били садашњи Косово и Метохија, био је територија Турске, предодређена да убрзо постане дио Србије и Црне Горе. Упорност влада у Београду и на Цетињу, заснована на историјском и етничком праву на повратак на ранија државна упоришта, и намјера да ослободе своје сународнике од турског ропства и албанских зулума, резултирала је истискивањем Турске са простора тог вилајета у балканским ратовима 1912–1913. године.

Турска влада је ангажовала током Првог балканског рата Албанце, тражећи од њих да по основу панисламизма, заједничке вјерско-политичке традиције и јединствене османлијске државе, буду чувари и баштиници европске Турске. Прихватајући такву улогу, албански прваци су, упоредо са чувањем турске феудалне традиције, започели и остваривање сопственог политичког плана о тзв. албанском простору на територијама оновременог косовског, скадарског, битолског и јањинског вилајета.

Радикалније него у осталим регионима, Албанци у Косовском вилајету настојали су да искористе слабости и анархију турске управе

да би појачаним зулумима и затирањем имовине, материјалних добара и живота српског становништва етнички измијенили слику тог простора. Тај процес, интензивирајући све неподношљивијим држањем турске администрације, појачао је страховања о неизвјесном будућем статусу те области и тиме изазвао код већине Албанаца још већи анимозитет и непријатељство према Србији и Црној Гори. Додатни мотив за такво понашање нађен је у све отворенијим настојањима наведених држава да, мимо Албанаца са тог подручја, по основу заштите својих сународника, прикључе територије на којима се налазе главни центри њихове средњовјековне државноправне, духовне, црквене и културне традиције.

Пред изазовом како преузети турску европску баштину и уобличићу будућу албанску државу територијама наведених вилајета, мимо Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке (које у својим плановима о подјели балканске Турске углавном нису рачунале с албанском посебношћу), Албанци су, дотадашњим и новим злочинима према хришћанском становништву, осјетно продубили мржњу и сукобе с околним народима.

Остајући с Турцима у балканским ратовима 1912–1913. године, и поред неуспјеха у одбрани европске Турске, вољом европских сила, на основу одлука Лондонске конференције од 30. маја 1913, добили су државу и тиме постали дио правног и политичког система Европе. Одлуку великих сила морале су да прихвате све чланице Балканског савеза, чиме су њихови међусобни планови о подјели европске Турске само дјелимично остварени. На основу одлука усвојених на тој конференцији, Србији и Црној Гори припали су Косово и Метохија по основу историјског и етничког права. Разграничењем са новонасталом државом Албанијом створене су основе међудржавних и међунационалних односа и оне су све до сада остале у знаку тих рјешења.

Албанска очекивања да границе њихове државе обухвате просторе некадашња четири турска вилајета нијесу остварена јер творци Албаније за то нијесу налазили оправдање. Рјешење албанског питања на Конференцији у Лондону албански прваци су сматрали половичним и у територијалном и у етничком погледу. Према таквом схватању, од тада у први план истичу потребу за редефинисањем албанских граница на рачун Србије и Црне Горе, тражећи Косово и Метохију, гдје је етничка присутност Албанаца током протеклих деценија добила предоминантну улогу и постала окосница готово свих југословенско-албанских супротности у 20. вијеку.

Први свјетски рат донио је Србији и Црној Гори аустроугарску окупацију и ратна страдања, а Албанцима с Косова и Метохије наду у прикључење већој Албанији, због чега су обновљени појачани прогони, убиства и затирања имовине Срба и Црногораца. Албанска очекивања ипак нису остварена. На Конференцији у Версају, 1919. године, и према одлукама Амбасадорске конференције из 1921. године југословенско-албанска граница остала је непромијењена. Заједнички живот Срба и Црногораца с Албанцима у новонасталој југословенској држави на просторима Косова и Метохије настављен је уз осјећање промијењене

политичке реалности, улоге и националне судбине. Албанска национална мањина, незадовољна социјалним, политичким и културним правима, већ од самог почетка, прибјегла је сепаратизму и опирању свим облицима локалне управе. Тиме је скучен простор за остваривање мањинских права, па су се сва настојања југословенских влада у међуратном периоду да пронађу политичка рјешења за Албанце у Југославији према обавезама о праву мањина, дефинисаним Сенжерменским уговором (1919), свела на спутавање увијек присутног сепаратизма.

Албанци у Југославији нијесу постали мост преко којег се могло изграђивати југословенско-албанско међудржавно повјерење управо због опчињености идејом о територијалној и етничкој Албанији на просторима који су обавезно укључивали Косово и Метохију. Спутани том околношћу, Албанци у Југославији манифестовали су своје незадовољство везивањем за Албанију, појачаним нарочито у вријеме велике међународне кризе изазване њемачким прекрајањем граница установљених версајским миром. У фашистичко-нацистички преуређеној Европи, од почетка Другог свјетског рата, међу творевинама „новог поретка“ нашла се и „нова“ Албанија, увећана Косовом и Метохијом, западном Македонијом и дијеловима Црне Горе и Грчке. У том фашистичком протекторату албанска мањинска популација у Југославији провела је ратне године у увјерењу да је остварено општеалбанско јединство. Борећи се на страни фашистичко-нацистичких снага, са скромним доприносом антифашизму, Албанци у Југославији доживјели су расплет ратних збивања и успостављање југословенско-албанске границе на ранијим основама као рушење накратко остварених илузија. Ипак, током ратних година, из жеље да простор Косова и Метохије што јаче повежу с Албанијом, починили су многе злочине према српском и црногорском становништву. Материјалним разарањем кућа и имања, убијањем и сталним принудним исељавањем Срба и Црногораца још једном је у првој половини овог вијека поремећена етничка слика Косова и Метохије у корист албанске популације. У поратним годинама та се разлика у бројној заступљености становништва остваривала наглим увећавањем албанске и смањивањем српско-црногорске популације.

По завршетку Другог свјетског рата југословенско-албански односи су у кратком периоду кренули путевима свестраног политичког разумијевања, сарадње и добросусједства. Али, упркос обостраној спремности да остварено заједништво у антифашистичком рату и револуцији омогући пријатељске односе између Југославије и Албаније, уз превазилажење обострано мучних трагова из скоре и давније прошлости, жељени успјех је изостао. Албанци с Космета су већ на самом крају рата, покушајем да изведу побуну, показали да ће сепаратизам и даље остати метод остваривања задатог циља – Косово с Албанијом. Тиме је заснована сумња у веома наглашаване потребе потпуне афирмације Албанаца у Југославији.

Анализе албанске историографије о односима Албаније према Краљевини Србији и Краљевини Црној Гори до 1918. и Краљевини Југославији до 1941. године, као и током Другог свјетског рата, показују стално и упорно уплитање албанских влада у питање положаја и права Албанаца у тим државама на начин који је спутавао, замагљивао и онемогућавао успостављање нормалних добросусједских односа. Патернализам према Албанцима с Косова и Метохије увијек је надилазио жељу за стварном заштитом и поштовањем права албанске мањине и сводио се на протезирање припајања те области Краљевини Албанији. У Краљевини Југославији, сходно члану 9 Уговора о мањинама од 10. септембра 1919, Албанци нијесу уживали сва мањинска права јер је у посљедњем ставу тог члана констатовано: „Одредбе овог члана важиће само за територије додијелење Србији или држави Срба, Хрвата и Словенаца, послје 1. јануара 1913. године“.

Положај албанске и других мањина у јужним областима Краљевине Југославије био је, истина, неповољнији од положаја њемачке, мађарске и италијанске мањине, на које су се односиле све одредбе Сенжерменског уговора о положају и праву мањина, али основно полазиште владама у Тирани није било правасходна заштита права албанске мањине, већ коришћење њеног положаја за истицање потребе за редефинисањем албанских граница на рачун Југославије. Управо на тој основи настао је и одржавао се током ратних година фашистичко-нацистички протекторат Велика Албанија, који је, упркос веома лошем југословенско-албанском искуству, остао у политичкој свијести Албанаца опсесија коју режими у Тирани често користе у спољнополитичком дјеловању и послје 1945. године.

Планирање „Републике Косово“

Албанско преферирање према Косову и Метохији у територијалном и етничком смислу, чему се тежи као крајњем циљу, предодредило је и одговарајуће понашање југословенске и албанске владе у вези с поштовањем територијалног интегритета и државног суверенитета. Југословенска влада је, преко делегације на Конференцији мира у Паризу 1946. године, улагала посебне напоре у одбрану права територијалног интегритета Албаније и њеног равноправног учешћа у раду Конференције. С албанске стране, то околностима изнуђено сагласје истицано је и поштовано од 1945. до половине 1948. године. Наиме, од тада је албанско држање обиљежено повременим оспоравањем, заснованим на патерналистичком односу према албанској мањини у Југославији.

Послије албанско-југословенских политичких разилажења на основу кампање Информбироа против Југославије 1948. године, албанско политичко вођство вратило се старом опробаном моделу сталног оптуживања југословенске владе да спутава и терорише Албанце у Југославији. Макар колико да су чињенице о правно-политичком,

културном, просвјетном и друштвено-економском положају Албанаца у Југославији показивале да се ради о афирмацији у свим тим областима, о чему, уосталом, свједочи и административно-управни положај косовско-метохијске области, која је прерасла у аутономну покрајину, незадовољство оствареним увијек је постојало. Уосталом, право на основно, средње и високошколско образовање на матерњем језику, као и вјерска, политичка, културна и остала грађанска права, статистички доказују да Албанци у Југославији у послератним годинама нијесу били дискриминисани.

Послије престанка политичких ангажмана и у знатној мјери привредне сарадње између Југославије и Албаније, послије 1948. године, режим Енвера Хоџе је изграђивао до 1960. године на свим плановима пријатељство са СССР-ом и био укључен у информбировску кампању као најупорнији и најдоследнији у примјени стаљинистичке праксе. Небројено пута се из Тиране, опет у вези с Албанцима у Југославији, чуло о њиховом одвајању од Албаније. Поред патерналистичког односа према њима, Енвер Хоџа је све чешће наглашавао како је албанско питање 1913. године само половично ријешено и да албанска граница пролази кроз средину њиховог етничког бића, располућеног вољом европских сила.

Вјеровање да ће СССР, у оштрој конфронтацији с Југославијом, омогућити Албанији да аспирације према Косову и Метохији учини изгледнијим, поступно се трошило у годинама нормализације односа између Москве и Београда. Иако је, по угледу на друге, поводом распуштања Информбироа и нормализовања односа са Југославијом, Енвер Хоџа изјавио да жели односе добросусједства и обостраног поштовања, није одустао од намјере да, оспоравањем југословенског самоуправног социјализма као ревизионизма у односу на сопствено схватање марксизма и лењинизма, идејно подстиче сепаратистичке тенденције међу Албанцима у Југославији.

У годинама разлаза са СССР-ом, послије 1960, када је форсирана свестрана сарадња са Кином до 1978. године, упоредо с оживљавањем привредне размјене појачавао се, путем културне и научне сарадње, идеолошки уплив Албаније на Албанце с Косова и Метохије. Наиме, с промјеном политичког статуса косовско-метохијске области у аутономну покрајину с политичко-законодавним атрибутима, сходно Уставу СФРЈ из 1974. године, снажан привредни, политички и културно-просвјетни успон, током седамдесетих година, праћен је демографским бумом албанске популације на Косову и Метохији, чији је прираст износио 33,9 одсто. Тако наглом промјеном етничке структуре у корист Албанаца остваривала се замисао о преминацији путем популационе политике. Тај модел, својствен Албанцима, уграђен у свијест становништва „оскудног у свему осим у радости рађања“, заснован на начелу албанства као државне идеологије, показао се као дјелотворан. Јер, готово ничим неометан, а подстицан могућношћу политичког руководства Косова да организује све видове привредног, политичког, култур-

ног, па и демографског преображаја Покрајине, дошао је до потпуног изражаја.

Нагли пораст броја Албанаца на Косову и Метохији, који се, са 65 одсто 1953. године, у 1981. години попео на 77,5 одсто, насупрот српско-црногорском удјелу становништва, који у том периоду пада са 23,6 на 13,2 одсто, праћен је пропорционално оствареним нивоом индоктринације на културном, привредном и идејном плану. Управо од тога је полазио Енвер Хоџа и у реферату на Конгресу Албанске партије рада 1981. године, оштро нападајући Југославију, критикујући одлуке Другог засиједања АВНОЈ-а и наглашавајући да су њима Албанци у Југославији територијално раздијељени у три чланице југословенске федерације: Србији, Црној Гори и Македонији. Таквим директним мијешањем у унутрашња питања Југославије наговестио је потребу за промјеном статуса Косова на територијалном и политичком плану. Заправо, намјером да аутономија Косова добије „ранг републике“, рјешила би се политичка, а обједињавањем Косова и Метохије, источних дијелова Црне Горе и западне Македоније остварила би се територијална цјелокупност Албанаца у Југославији. На тим основама и ради остваривања тако замишљеног плана отпочете су 1981. године демонстрације у Приштини, чији се одјек ширио, упркос ефикасним мјерама власти на смиривању узвитланих политичких и националних страсти међу Албанцима, добијајући подршку Албаније и Албанаца у свијету.

У реаговањима из Тиране поводом мјера које је предузимала југословенска администрација, јасно се могло препознати уплитање албанске пропаганде у реализовање смјерница из реферата Енвера Хоџе. Несумњив доказ о уплетености албанске владе у косовска збивања 1981. јесу и упорна њена јадиковања над судбином Албанаца, подијељених у три републике и одвојених од „мајке отаџбине“. Тиме је директно негирана чињеница да је Југославија њихова матична држава и отаџбина.

Неуспјех у остварењу тог политичког преконституисања и територијалног окупљања с крајњим циљем да се „Републици Косово“, као чланици југословенске федерације, омогући право на примјену принципа права на самопредјелење, чиме би се створиле претпоставке за одвајање од Југославије и уједињење с Албанијом, оставио је дубоке трагове на све касније односе Београда и Тиране, као и на повјерење између Албанаца, Срба, Црногораца и Македонаца. На Косову и Метохији, главној позорници тих збивања, то разилажење у увјерењу да живот у заједничкој држави подразумијева исту политичку судбину у оквиру уставом и законима дефинисаних слобода, права и обавеза, поприимило је обиљежје прегријаних националних предубјеђења и страсти. Током осамдесетих година, укупно понашање Албанаца на Космету, као већине, према Србима и Црногорцима, свело се на бојкот, с мноштвом напада на њихову имовину и живот, а временом се претворило у својеврсни терор већинске популације. У таквим околностима настављен је процес иселавања Срба и Црногораца, што је, уз нагли прираст албанске популације мењало демографску слику Космета, која је према

попису из 1991. године чинила 81,6 одсто становништва. На основу података о националном саставу становништва СФРЈ Савезног завода за статистику, удио Срба и Црногораца на Косову и Метохији у периоду 1981–1991. и даље је опадао (са 13,2 на 9,9 одсто, а удио Албанаца се повећавао (са 75,5 на 81,6 одсто). На тај начин, у цјелини, етничка слика Косова и Метохије на почетку последње деценије 20. вијека оставља утисак потпуног несклада и дубоке поремећености у односима између наведених популација.

Користећи општу политичку кризу која је водила ка суноврату и слому Југославије у 1990. години, самозвана скупштина Косова је, на основу тзв. Декларације о независности од 2. јула, на тајно одржаној сједници у Качанику, усвојила „Устав Републике Косова“. Ти нелегални и нелегитимни поступци албанских посланика „Скупштине Косова“ довели су до самовољног искључења Албанаца из разговора о будућем уређењу Југославије и превазилажењу политичке кризе из осамдесетих година. Политичко вођство косметских Албанаца на тим основама протежира територијално окупљање око Косова и Метохије дијелова Македоније и Црне Горе, а уједињење с Албанијом везује за рушење спољних граница Југославије. Полазећи од тзв. Декларације о независности, то политичко вођство се организовало за рад у илегалним условима, па је функција „предсједника Републике Косово“ повјерена Ибрахиму Ругови, политичком прваку странке Демократски савез Косова, са задатком да мирним, гандијевским отпором води Албанце ка задатом циљу – самосталном Косову или Косову уједињеном с Албанијом. Предсједник „Владе Косова“, Бујар Букоши, има задатак да, помоћу прикупљених финансијских средстава од албанске политичке и економске емиграције, ради на остварењу општеалбанског националног пројекта. Заправо, на тим основама се у последњих пет година испробавају разне пројекције у рјешавању косовског питања ради интернационализације албанског питања. Концепт територијалне и етничке Албаније познат је под именом тзв. Велика Албанија.

Подржавање албанског сепаратизма

Готово све анализе спољнополитичког дјеловања Албаније према Југославији и свијету уопште од 1945. до 1992. године своде се, укратко, на тумарање кроз својеврсну албанску „политичку моћ“ обиљежену „енверизмом“. Наиме, свих тих година политичка схватања Енвера Хоџе изражавана су кроз приклањања, усаглашавања, одупирања и ломове о југословенско-совјетско и кинеско привредно и политичко искуство, сагласјем и отпором који су се завршили потпуном самоизолацијом у последњим годинама живота. Што се Југославије тиче, албанска спољна политика имала је барем ту константу да се после 1948. доследно одупире свему што је из ње долазило. Под изговором заштите права Албанаца у Југославији, стално се и упорно подметао план политичке и територијалне посебности, чији је крајњи циљ био прикључење матичној Албанији.

Албанска политичка доктрина, названа „енверизам“, до Ходине смрти 1985. године, обликовала је цјелокупан приватни и јавни живот Албанаца у Албанији и имала велики утицај и на оне ван албанских граница. У спољној политици албанско понашање према свијету и Југославији није се битније мијењало ни у вријеме Енверовог наследника Рамиза Алије, који се у својим иступањима строго држао политичке доктрине дубоке и потпуне изолације. Ипак, догађаји на Косову и Метохији 1990. године, а затим ратни сукоби на просторима претходне Југославије, тргли су албанску владу из те политичке летаргије. Наиме, одлука албанске народне скупштине од 23. октобра 1991. о признавању самопроглашене „Косово-републике“ показала је да се иза тог нелегитимног политичког сценарија на Косову налазе аспирације албанске владе и предсједника Рамиза Алије. Политичким ставом који гласи: „Народна скупштина Републике Албаније признаје Републику Косово као суверену и независну државу, на бази слободне и потпуне једнакости са свим другим народима“ у југословенској федерацији и захтјевом Рамиза Алије влади САД да посредује око упућивања мировних снага УН на Косово, Тирана је наставила политику мијешања у унутрашње односе Југославије. То ангажовање оправдано је потребом да се заштите угрожена права Албанаца у Југославији. У вези с тим, може се рећи да је политичко отварање Албаније према Балкану, Европи и свијету отпочело колико у вези с реформама у земљама источне Европе и под утицајем сазнања о неодложној потреби демократизације односа у друштву, толико и поводом ратом створених околности на простору сусједне Југославије. На слом социјалистичког пројекта отпочетог рушењем Берлинског зида и разбијањем Совјетског Савеза у Тирани се, истина, у почетку гледало као на „изгубљену једну битку, али не и рат“. Међутим, брзо је влада у Тирани отпочела с редефинисањем албанског „истинског социјализма“ постепеним напуштањем „енверизма“ и окретањем ка законима слободног тржишта.

Током прве половине 1991. године пажљиви аналитичари промјена у Албанији запазили су да економске рачунице, по цијени одбацивања окоштале љуштуре „албанског комунизма“, све више добијају предност над идеолошким флоскулама Енвера Хоџе. Тако је одлука министара иностраних послова земаља Европске заједнице, од 20. јуна 1991, да с Албанијом обнове дипломатске односе и признају јој статус пуноправног члана КЕБС-а у Тирани примљена као признање најављеним реформама и политичком отварању. Ипак, до значајних промјена у Албанији дошло је тек с увођењем вишестраначког система и побједе странке Сали Берише на првим слободним изборима у прољеће 1992. године. То, међутим, није значило и промјену устаљене праксе према питању Косова. Честитајући Ибрахиму Ругови на успјешно организованим изборима за „Републику Косово“, Бериша је 28. маја 1992. нагласио да је „албанска нација на косовским територијама показала зрелост и грађанску храброст“ иако је знао да су сви поступци „Скупштине“ косметских Албанаца нелегитимни. Тиме је настављена пракса патер-

налистичког односа према Албанцима у Југославији храбрењем сепаратистичког покрета. Штавише, у интервјуу за „*Corriere della sera*“, 16. новембра 1992. Бериша је нагласио неопходност оружане интервенције „против војних инсталација Београда“, додајући да ће се, у случају избијања сукоба на Косову, српски режим суочити с „општим националним отпором Албанаца којима ће међународна заједница пружити помоћ“. Апел албанског министра иностраних послова земљама Европске заједнице да признају Косову статус независности и изјава Сали Берише из фебруара 1993. да „Албанија неће моћи зауставити Албанце да притекну у помоћ браћи на Косову уколико и тамо рат избије“ не остављају мјеста за сумњу о намјерама режима у Тирани. Тиме се албанство као државна идеологија из времена Енвера Хоџе на нов начин огласило у помагању сецесионистичких намјера Албанаца Косова и Метохије.

У вези с тим, Савез албанских интелектуалаца са Косова, из Македоније и Албаније, увјерен да је Косово кључ за отварање албанског питања, позвао је албанску стваралачку интелигенцију да се ангажује на духовном, културном и националном јединству. Почетком марта 1993. Бериша се огласио новим апелом, упућеним НАТО-у, тражећи да се војним запосиједањем Косова спријечи „српски експанзионизам“ иако се радило о мјерама превентивне интервенције Србије на дијелу сопствене државне територије. Крајем маја 1993. албански председник је у једној изјави подсетио да руководство косовских Албанаца „чврсто координира“ политичке ставове с Албанијом. Међутим, откада је рат у Босни и Херцеговини привукао медијска и политичка интересовања свијета, и Ибрахим Ругова и Сали Бериша су своје незадовољство односом међународних форума према косовском питању преточили у још један меморандум, у којем су, поред осталог, нагласили да „кризу у бившој федерацији није могуће решити без разрешења првог и основног питања њене дезинтеграције, а то је питање Косова“. Признајући да су управо преко Косова отпочели дезинтеграциони процеси у Југославији, Ругова и Бериша заједнички траже за Косово положај протектората под контролом снага Уједињених нација или војну интервенцију Сјеверноатлантског пакта.

Долазак Манфреда Вернера (тада главнокомандујућег снага НАТО-а) у Тирану, марта 1993, окончан споразумом о стављању на располагање албанских лука за потребе војних инсталација западне алијансе, створио је могућност албанској влади за подношење захтјева о пријему Албаније у Сјеверноатлантски пакт. Захваљујући показаној кооперативности, албански председник је у фебруару 1994, у сједишту НАТО-а у Бриселу, потписао уговор о приступању Албаније „Партнерству за мир“. Тиме се, барем донекле, обавезао да своје политичке ставове у вези са Косовом усаглашава са процјенама политичких и војних кругова САД, УН, НАТО и ЕЗ (касније ЕУ). Од тада је, заправо, и спољна политика сусједне Албаније према Косову и Метохији уздржанија и креће се у оквиру прописаних ставова међународних форума. Захваљу-

јући томе, Беришина влада у посљедње вријеме форсира добре односе са Турском и настоји да превазиђе повремене неспоразуме са Грчком и Македонијом. Али, и поред тога, не баш довољно промишљеним патернализмом према Албанцима у сусједним државама, у одређеној мјери доприноси политичкој нестабилности у региону Балкана. Односи Тиране са Београдом, Атином и Скопљем и даље су умногоме оптерећени догађајима из даље и блиске прошлости и вјероватно ће, због осјећања да албанско питање чека на потпуније рјешење, још дуго такви остати. То потврђује извођење војних маневара под називом „Бушати 95“, уз југословенско-албанску границу, на којима је, представницима и посматрачима војне алијансе НАТО-а, Албанија покушала да се представи у улози респективне војне снаге у случају отварања новог ратног жаришта на Косову.

На основу обавеза везаних за приступање „Партнерству за мир“ и поштовање Дејтонског споразума, којим није обухваћено питање Косова и Метохије, Сали Бериша и албанска влада принуђени су да у више наврата показани неумјерени радикализам у ставовима према Србији и Југославији ускладе с америчком мировном иницијативом. Таквим исходом бројних Беришиних мисија у Вашингтону, Берлину, Паризу и Бриселу све је незадовољнија већина албанских страначких првака с Косова и Метохије. Незадовољство је нарочито изражено после септембра 1995, када је Бериши било повјерено да код председника Клинтона испослужује право на одржавање референдума косовских Албанаца, признавање „Републике Косово“ и долазак међународних посматрача. Умјесто очекиваних промјена, морали су да се задовоље сазнањем да је Косово и политичко стање на њему унутрашњи проблем Србије и Југославије, и да ће се сва отворена питања у вези са тим рјешавати дијалогом. За Беришу и албанску владу, који су тим поводом поновили прагматичну изјаву о албанском противљењу промјени граница, то је значило потребно дистанцирање од радикалних ставова, до следеће погодне прилике. Управо то потврдио је Сали Бериша изјавом да: „Демократски режим у Албанији не одустаје од својих циљева, већ своју стратегију и тактику прилагођава ставовима великих сила“. Приликом посјете и разговора вођених у сједишту НАТО-а у Бриселу, почетком новембра 1995, нагласио је да су приоритетни циљеви албанске спољне политике: интернационализација питања Косова, право на самоопредјељење Албанаца у СРЈ и Македонији и настојање да Косово остане глобални проблем југословенске кризе. Међутим, после разговора у Вашингтону и Берлину, Бериша је првацима албанске алтернативе на Косову и Метохији могао једино да поручи: „Треба да схвате да демократија подразумева компромисе и да се залажу за аутономију из 1974. године“. Тиме покушава да се врати стање дефинисано Уставом СФРЈ из 1974. године, суспендовано у међувремену новим уставом Србије и СР Југославије. Прваци албанске алтернативе тако су доведени у неугодну ситуацију. За Ибрахима Ругову и Демократски савез Косова

враћање на почетак, које не може бити лако, утолико је теже што већ пет година увјеравају Албанце у Југославији, Албанији и свијету да је Косово неутрално и независно и да му предстоји добијање међународног легитимитета, за који се ваља изборити мирним путем. Полазећи од све чешћих упозорења домаћих и страних политичких кругова и аналитичара збивања на Космету који тврде да се Косово као независна држава не може остварити без рата, Руговина тактика гандијевског отпора још је на проби као алтернатива рату.

Незадовољство постигнутим после покушаја отварања албанског питања преко стања на Косову, изразио је албански писац Исмаил Кадере. Према његовим реаговањима, сав учинак албанског отварања према свијету и у извлачењу из Енверовог деспотизма и изолационизма свео се на: стављање албанских лука и аеродрома на располагање НАТО-у, добијање дијела финансијских средстава из пакета помоћи од 43 милиона долара и примања Албаније у чланство „Партнерства за мир“. Све то, сматра Кадере, показује да савремена Албанија још није на путу стварања слободног друштва и просперитетног економског развоја, што поткрепљује чињеницом да су инвестиције прескромне и многи Албанци на раду у иностранству (300.000), стањем личних права и слобода, постојањем политичких затвора и одсуством уставне и законодавне праксе примјерене демократским друштвима и парламентарним системима у земљама Европе и свијета. Поводом актуелног стања на Косову и предлога који се нуде, а затим разрађују, валоризују или оспоравају преко медија, Кадере своје познато опредјељење за етничку Албанију изражава на следећи начин: „Албанци нијесу починили такав злочин према свијету за који би требало да плаћају казном каква је садашња подјела албанског народа“. Што се тиче будућности Албанаца у Југославији, сматра да све зависи „од њихове одлучности, памети и конкретних акција“, при чему би требало „много више да се баве националним питањем“, а не, како му се чини, личним материјалним интересима. Увјерен да је косовско питање у сржи албанско, и у националном и у етничком смислу, Кадере, као већина албанских посленика у култури, науци и политици, заступа херметички затворену, романтичарску пројекцију о Албанији и Албанцима.

Интернационализација „косовског питања“

Албанска спољна политика, која је и у посљедње вријеме, због својих ставова извор нестабилности и подстицања међуетничких конфликта у овом дијелу Балкана, отвара простор међународном тероризму исламског типа. Међутим, косовска криза неће моћи да добије политичку и дипломатску равнотежу докле год буде мијешања Албаније у унутрашње прилике Србије и Југославије. Јавно подстицање готово свих облика сецесионистичког дјеловања Албанаца у Србији, управо стога, остаје основни проблем будућих југословенско-албанских односа. То потврђују и одлуке, ставови и мишљења албанских званич-

ника. Наиме, у недавним разговорима Ибрахима Ругове са Сали Беришом у Тирани констатовано је, обострано, да нестабилни политички процеси у Србији стварају могућност за покретање „косовског питања“ с „мртве тачке“. У писму Тритана Шехуа, министра спољних послова Албаније, упућеном предсједавајућем ОЕБС-а Флавиу Котију, поводом захтјева предсједника Србије Слободана Милошевића за упућивање мисије ОЕБС-а која би се упознала са стањем у Србији створеним изборима, напомиње се да би тим поводом требало тражити да Београд спроведе Резолуцију Савета безбедности од 9. августа 1993. о сталним мисијама ОЕБС-а на Косову, у Санџаку и Војводини.

Ставови америчке администрације у којима се изражавају подршка и поштовање стрпљењу Ибрахима Ругове и његове странке (Ворен Кристофер), затим обећава већа ангажованост у вези с Косовом и изражава став о подржавању права Албанаца у СР Југославији захтјевом о високом степену локалне аутономије, али уз истицање територијалног интегритета Србије и Црне Горе (Ричард Мајлс), несумњиво показује жељу спољнополитичких кругова САД да пресудно утичу на рјешавање „косовског питања“, сада несумњиво једног од најтежих мањинских проблема у Европи. Уосталом, на посљедњем састанку европских лидера у Даблину потврђен је став из Декларације Европске уније, од 9. априла 1996, о условима за нормализовање односа са СР Југославијом, који подразумевају висок степен аутономије Косова у оквиру СР Југославије. Да се Косово и даље налази у центру пажње спољне политике Албаније, упркос изјавама о непромјенљивости граница, показује и недавна изјава Александер Мексија, премијера албанске владе, који је поводом ангажовања око интернационализације „косовског питања“ листу „Бујку“, од 14. децембра 1996, дао изјаву у којој се, поред осталог, каже: „Албанија је од међународне заједнице захтијевала да посвети већу пажњу мирном рјешавању најоштријег проблема који мори преко два милиона косовских Албанаца, који су се плебисцитом изјаснили за независност“. Ако се томе дода и изјава предсједника албанског парламента П. Арбнорија, у којој се наглашавају, поред легалних начина подршке, и могућности примјене „других варијаната за слободу Косова“, постаје јасније да перспективе добрих односа између Тиране и Београда остају неизвјесне у сваком погледу.

*

* *

Став међународне заједнице да је Косово унутрашње питање Србије и СР Југославије и њихов неотуђиви дио по ко зна који пут у овом вијеку доказује да је југословенско-албанска граница издржала пробу времена. Албанцима у СР Југославији мора бити јасно да њихово етничко, политичко и културно наслеђе неотуђиво припада држави у којој живе и да, уз коришћење свих етничких и грађанских права утврђених и гарантованих међународним стандардима, морају прихва-

тити и чињеницу да су као грађани обавезни да поштују уставом и законом прописане обавезе. Што се тиче владе у Тирани и њеног протежирања „косовског питања“ с могућношћу ширења граница на територије околних држава – Југославије, Грчке и Македоније, без чега нема редеофинисања албанског питања осим ратом, мора јој бити јасно да такво ангажовање у вези с питањем Косова и Метохије може изазвати несагледиве последице.

Литература:

1. Документи о спољној политици Краљевине Србије, књ. V, св. 1, 2, 3, Београд, 1984. и 1986.
2. Србија и Албанци у XIX и почетком XX века, Београд, 1990.
3. Срби и Албанци у XX веку, Београд, 1991.
4. Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, том I, књ. 19, Београд, 1969.
5. Бранко Перуничих, Сведочанство о Косову, 1901–1913, Београд, 1988.
6. Jens Reuter, *Die Albaner in Jugoslawien*, Munich, 1982.
7. Атанасије Урошевић, Косово, Београд–Приштина, 1990.
8. Biberaј Elez, *Albanian-Yugoslav Relations and the Question of Kosovë*, „East European Quarterly“, 16 1983.
9. *Studies on Kosova*, Edited by Arshi Pipa nad Sami Repishti, New York, 1984.
10. Михаило Малетић, Косово некад и данас, Београд, 1973.
11. Pedro Ramet, *Problems of Albanien Nationalism in Yugoslavia*, Орбис, 25/1981.
12. Балкан после другог светског рата, Београд, 1996.
13. Ђорђе Борозан, Велика Албанија – поријекло, идеје, пракса, Београд, 1995.
14. Бахри Цани – Цвијетин Миливојевић, Космет или Косова, Београд, 1996.
15. Косово и Метохија кроз домаћу и инострану штампу, „Билтени“ бр. 30–33, Савезни секретаријат за информације, Београд, 1996.
16. Kristo Frasheri, *The History of Albania*, Тирана, 1964.
17. Енциклопедија народа Југославије, том II, Загреб, 1956.